

Марко АВРАМОВИЋ

ПОУЗДАНА СЛИКА НАШЕ КЊИЖЕВНЕ ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ

Институт за књижевност
и уметност, Београд

(*Précis de littérature serbe*. Sous la direction de Milivoj Srebro.
Bordeaux: Presses universitaires de Bordeaux, 2019, 249 pp)

У епохи над коју се надвила сенка једнојезичности, и у којој се књижевности које нису изворно писане на енглеском језику све више потискују, свако шире представљање наше књижевне и језичке традиције у свету требало би доживети као успех и својеврсни отпор наведеној тенденцији. Отуда радује појава књиге *Précis de littérature serbe* (*Прећлед српске књижевности*¹), која је 2019. године као уреднички подухват Миливоја Сребра објављена у издању Универзитета у Бордоу, на коме овај професор предаје. Поменута књига француским читаоцима први пут представља скоро хиљадугодишњу историју српске литературе² и тако врхуни вишедеценијски напор професора Сребра, оствариван у великој мери путем електронског часописа *Serbica.fr*, у коме је већ објавио тридесетак бројева и темата посвећених различитим ауторима и епохама српске литературе³, да француској јавности што боље представи нашу књижевност и културу. Овај подухват заснован је на чврстом уверењу да „нема ’великих’ и ’малих’ књижевности“ (175) већ само оних виталних и оних које се временом исцрпе и заћуте. С убеђењем да представља једну виталну, а у Француској недовољно познату књижевност, Сребро је и приредио ову књигу.

Већина текстова која је укључена у публикацију, а које је превео посвећени преводилац српске књижевности на француски језик Ален Капон, добро је позната српском читаоцу. У питању су радови Павла Ивића „Књижевни језик као језик културе и продукт историје народа“ („*La langue littéraire serbe et son histoire*“), Радмиле Маринковић „Средњовековна књижевност“ („*La littérature du Moyen*

1 Превод наслова књиге као и преводи свих других навода из ње у овом приказу су наши.

2 Једина слична претходница је пре више од четири деценије објављен прилагођени превод Јуџословенске књижевности Антуна Барца.

3 Више о часопису видети у белешци „Електронски часопис *Сердика*“ у 168. броју *Књижевне историје*, стр. 411–413.

Âge“), Наде Милошевић Ђорђевић „Народна књижевност“ („La littérature populaire (orale“), Јована Деретића „Књижевност XVIII и XIX века“ („La littérature des XVIIIe et XIXe siècles“) и Новице Петковића „Књижевност XX века“ („La littérature du XXe siècle[jusqu’ en 1990]“), првобитно објављени у *Историји српске културе* (1994) коју је приредио Павле Ивић. Ови текстови су касније у више наврата поново публиковани⁴, а 2010. и у електронском облику као издвојена целина под насловом *Крајика историја српске књижевности* у оквиру пројекта „Антологија српске књижевности“. Избор да се путем поменуте књиге и текстова француска академска и стручна јавност подробије упозна са српском књижевношћу је сасвим оправдан и утемељен не само зато што су аутори студија реномирани научници, суверени у својим областима већ и зато што су радови писани за књигу *Историја српске културе* и настали с намером да наше наслеђе представе страном читаоцу, због чега је ова књига већ 1995. године доживела и енглеско издање.

У односу на *Крајику историју српске књижевности*, француско издање ипак доноси знатно више, па ћемо се у овом осврту и фокусирати управо на ту разлику. Поред уредничких коментара којима су текстови прилагођени тамошњем читаоцу, књигу закључује и опширна селективна библиографија дела српских писаца објављених на француском, као и антологија, панорама, часописних темата и текстова о српској књижевности који су доступни на овом језику. Уредник књиге није заборавио ни на дубровачку књижевност. Поштујући облик српског издања, Миливој Сребро у свом предговору упућује на њу као саставни део и српске књижевности наводећи становишта Павла Поповића и посебно Јована Деретића, који је дубровачку традицију одредио као другостепену и граничну. Такође, ту је и његов надахнути завршни есеј „Postface: Un regard sur la littérature serbe et son histoire“ („Поговор: Поглед на српску књижевност и њену историју“), који читаоцу укратко представља како кључне тачке у историји српске књижевности тако и њене дефинишуће карактеристике – симбиозу источне и западне културе, процесе модернизације и европеизације, као и чврсту преплетеност с националном историјом, чија се турбулентност показала као непресушни извор инспирације за српске писце.

Ипак, главна новина књиге, која је чини нарочито занимљивом и за српског читаоца, јесу њено шесто и седмо поглавље, која се баве савременом српском књижевношћу, односно нашом литературом у последњим деценијама прошлог и у првим деценијама овог века –

4 Можда је највише пута у Србији прештампаван текст Новице Петковића који је објављен и као посебна књижица у издању *Књижевне речи* 1999. године, док је годину дана касније публикован заједно са текстовима Радмиле Маринковић и Наде Милошевић Ђорђевић, којима су додати још текстови Душана Иванића и Злате Бојовић, као део књиге *Крајики преглед српске књижевности* у издању Лирике.

„La littérature de la fin du XXe siècle“ („Књижевност на крају XX века“) и „La littérature depuis l'an 2000“ („Књижевност после 2000“), а која је за ову прилику на француском написао сам Миливој Сребро.

Улогу систематизатора савремене српске књижевности Сребро није себи наменио случајно, будући да се током своје критичарске каријере у отаџбини првенствено бавио изучавањем наше савремене литературе, пре свега прозе (на пример, у књизи *Роман као њосиуиак у савременој српској књижевности* из 1985. године), али и праћењем актуелне књижевне продукције. Ове активности употпунило је и учешће у НИН-овом жирију, као и уређивање, током осамдесетих година, изузетно утицајног и значајног часописа *Књижевна кришка*.

Сребро у свом прегледу наше савремене књижевности и полази од осамдесетих година. У првом сегменту свог поглавља о књижевности с краја 20. века „Période de 'détitoïisation': 1980–1990“ („Време детитоизације: 1980–1990“), он допуњује информације које је у свом тексту пружио Петковић. Након Титове смрти, српски писци, осетивши да се епоха ближи крају, почели су да детабуизују три последње забрањене теме његове државе – „личност и историјску улогу 'оца нације', геноцид извршен од стране усташа над српском популацијом током Другог светског рата, и масовну репресију организовану од режима против комуниста осумњичених да су остали верни СССР-у након раскида Стаљин – Тито 1948“ (126). У низу дела који су на овај начин обележила епоху у књизи се помињу збирка поезије *Вунена времена* Гојка Ђога, драма *Голубњача* Јована Радуловића и романи *Нож* Вука Драшковића и *Трен 2* Антонија Исаковића. У овај корпус литературе осамдесетих која је рушила табуе и изазивала контроверзе, али и стицала велику популарност, убрајају се и дела Слободана Селенића, Душана Ковачевића, Данка Поповића и Добрице Ћосића. Ова остварења одиграла су важну улогу у процесу детитоизације и оспоравању официјелних „историја“ и „истина“, али је овај њихов ангажман „понекад ишао на штету естетских квалитета“ (127).

У одељку о осамдесетим годинама наводе се и дела која су настајала упоредо с поменутим током. Сребро наводи важнија остварења прозних аутора који су обележили неколико последњих деценија XX века (Тишма, Пекић, Киш и др.), настала током осамдесетих и касније, од којих су многи већ наведени и у Петковићевом тексту, и тако комплетира њихове портрете. Он користи прилику и да помене Бранимира Шћепановића кога није било у претходном делу књиге и који је „знатно цењенији у Француској него у Србији“ (129). Од песника су ту Бранислав Петровић, Алек Вукадиновић, Александар Петров, чија је поезија превођена и присутна у Француској, Слободан Ракић, Рајко Петров Ного и Новица Тадић, кога одређује као „несумњиво најмаркантнију песничку фигуру с краја 20. века“ (131).

На крају приче о прози и поезији осамдесетих година Миливој Сребро наводи да се на почетку ове деценије појавила и нова група младих писаца постмодерниста супротстављених свакој врсти ангажмана која је у књижевности тражила неку врсту уточишта.⁵ Преглед епохе се ипак завршава освртом на ондашњу драмску продукцију (Љ. Симовић, В. Огњеновић, М. Шеварлић), чија је најучљивија карактеристика драматизација или дедраматизација историјске судбине нација.

Други део овог поглавља, „À l'ombre des guerres: 1991–2000“ („У сенци ратова: 1991–2000“), доноси још богатије увиде у књижевну продукцију, што и не изненађује, будући да је то период који није могао да уђе у Петковићев преглед. Као и у случају епохе осамдесетих, Сребро у великој мери нашу литературу посматра кроз интеракцију с историјским и савременим трауматичним збивањима, што и сам наслов поглавља сугерише. Током ових „мрачних година“ ти догађаји имали су великог утицаја на литературу. „Проза и поезија, као и драмска уметност епохе обојене су песимизмом и такође понекад натоњени снажним фатализмом и очајањем“ (135). Ипак, упркос тешким приликама, укључујући и кризу у издаваштву, српска књижевност је, према мишљењу Миливоја Сребра, показала и задивљујућу виталност, која се огледа у великом броју издања, као и тематској, стилској и жанровској разноврсности. Она је, међутим, платила и свој данак времену, производећи многа слаба, патриотски и политички ангажована остварења.

Суочену с „кипећом историјом“, српску прозу деведесетих, као и српску књижевност у целини, одликује генерацијска и поетичка разноврсност. У овом периоду делују како постмодернисти и њихови претходници, тако и млађи аутори који се окрећу неореалистичкој поетици, али стварају и метанаративна и фантастична остварења. Од писаца коју су у својим остварењима наставили да рекапитулирају трагична збивања титоистичке епохе ту су Драгослав Михаиловић, Мирослав Јосић Вишњић, Светлана Велмар Јанковић и Милисав Савић. Из наведене генерације аутора, у прегледу је простор добио и Видосав Стевановић, аутор који је услед збивања деведесетих напустио земљу, и који је међу првима у своју прозу увео распад југословенске државе.

Историјска дешавања су знатно утицала и на романе Давида Албахарија, који је током деведесетих поетички умногоме остао веран својим ранијим остварењима, али се тематски променио, доносећи у новим делима историјске теме и егзилантско искуство. Одједи рата и хаотичне реалности назире се и у остварењима Светислава Басаре, који је у виђењу Миливоја Сребра „изузетан таленат, бунтован дух

⁵ Занимљиво је да је баш Миливој Сребро 1987. године уредио обиман тематски број *Књижевне кришике* под називом „Млада српска проза или проза разлике“ посвећен управо овој генерацији писаца.

и провокатор“ (139). Од аутора који су у свом опусу тематизовали рат и кризну стварност простор су добили још и Јован Радуловић и представник нове младе генерације писца Владимир Арсенијевић. Поред аутора који су стварали у дослуху с историјским збивањима, Сребро издваја и писце (Слободан Џунић, Филип Давид, Радослав Петковић и Драган Великић) чија дела нису директно комуницирала за савременим тренутком или блиском прошлошћу и која су била инспирисана метафизичким, онотолошким и митолошким темама и подстицајима. Од аутора млађе генерације који су пуну афирмацију доживели у овој деценији Сребро наводи Владимира Пиштала и Горана Петровића, „ерудиту у духу постмодерне“, чије се дело храни и богатим националним наслеђем. Од Петровићевих романа посебно истиче *Ойсагу цркве Светиої сїаса* (1997), који назива „једним од последњих српских великих романа XX века“ (142).

И на поезију „смутних времена“ значајан утицај је извршио социоисторијски контекст, доводећи до појаве ангазоване и политичке поезије, забринуте за националну судбину. Као и у прози, и овде је то често било на штету естетских квалитета. Међутим, оно најбоље у српској поезији овог доба такође је сведочанство њене виталности, али и разноликости поетика, од којих Сребро издваја другачије приступе традицији (М. Тешић), неоавангардне и високомодернистичке начине певања (М. Петровић, Ј. Зивлак, В. Деспотов, В. Павковић и Н. Васовић), али и постмодернистичке и феминистичке гласове, међу којима се посебно издваја опус Радмиле Лазић.

Као и у случају осамдесетих, и преглед књижевности деведесетих завршава се освртом на драмска остварења. Уз завршницу опуса Александра Поповића, деценију су обележила и остварења Душана и Синише Ковачевића. Значајна је и појава младог аутора Игора Бојовића и опозициони ангажмани Горана Марковића, Небојше Ромчевића и Биљане Србљановић.

Српску књижевност после 2000, коју Миливој Сребро представља у наредном, седмом поглављу књиге, уз истовремено деловање више генерација аутора и велику тематску и формалну разноврсност, карактерише још израженија доминација романа. Иако је нови век донео политичке промене и осећање новог почетка, није било могуће направити потпуни рез у односу на претходно трагично раздобље. Бројни аутори су се у својим књигама и даље бавили трауматичним историјским догађајима, али и југословенским наслеђем, често кроз носталгичну призму. Ипак, појавили су се и нови социоисторијски изазови, попут емиграције, недаћа транзиције и глобализације, који су такође добили своју књижевну обраду.

Савремени роман с оним из претходне деценија повезује тематизовање трагичних дешавања деведесетих година: „бројни писци су оставили своја сведочанства о бомбардовању Србије или су се позабавили овим догађајем у својим фикционалним или аутофик-

ционалним делима“ (153). Сребро као дела која су се бавила овим збивањима наводи остварења Ђорђа Писарева, Милете Продановића и Мирослава Тохолја, тројице припадника постмодернистичке генерације осамдесетих, али и позне поетички разнородне романе Миодрага Павловића, Милорада Павића и Павла Угринова. Међу ауторима новог таласа који су се бавили траумама прошлости издвајају се Владимир Кеџмановић, Вуле Журић и Саша Илић, који је свој таленат „ставио у службу свог политичког ангажмана“ (155). Мимо овог тока Миливој Сребро разматра ауторе заинтересоване за тајне језика, Мира Вуксановића и Радована Белог Марковића, као и нова остварења Светислава Басаре, који се жанровски кретао од борхесовских мистификација и историографске метафикције до сатиричних памфлета о историји и српском менталитету. Попут Басаре, на размеђи векова стварају и Владислав Бајац и три ауторке – Љубица Арсић, Гордана Ђирјанић и Јелена Ленголд. Књижевност после 2000. уопште карактерише веће присуство књижевница. Сребро издваја Виду Огњеновић и Милицу Мићић Димовску, али и припаднице млађе генерације, ауторке романа који су привукли пажњу и критике и публике – Мирјану Новаковић и Сању Домазет. Да су женска пера освојила и жанрове и теме који су дуго времена били резервисани за мушке ауторе сведоче и НИН-ове награде Гроздани Олујић, Гордани Ђирјанић и Ивани Димић.

Од аутора рођених у седмој деценији 20. столећа који су своју пуну афирмацију достигли у новом веку издвојени су Александар Гаталица, Владан Матијевић, Владимир Тасић, Срђан Ваљаревић и Игор Маројевић. Кад су у питању писци рођени седамдесетих година, у прегледу простор добијају и писци удружени у групу П-70. Сребро истиче да ову групацију (Кеџмановић, С. Владушић, Д. Стојиљковић, Н. Маловић, М. Крстић) не спаја толико поетичка и тематска сродност „већ начин на који гледају на функцију и место националне књижевности у српској култури и друштву у 21. веку“ (161). Од других аутора рођених седамдесетих који заслужују пажњу, ту су Угљеша Шајтинац, Срђан В. Тешин, Боривоје Адашевић и Дарко Тушевљаковић. На крају овог прегледа његов аутор помиње и Владимира Табашевића, романисијера рођеног осамдесетих који је, према мишљењима неких критичара, будући српски класик.

Кад је о поезији реч, Миливој Сребро истиче улогу нових технологија у објављивању и промовисању различитих песничких гласова у 21. веку, као и значајно присуство песника у савременој епохи српске литературе. Најпре се указује на остварења која су у новом веку дали песници старије (М. Петровић, С. Тонтић и Р. Рисовјевић) и средње генерације (И. Негришорац, Н. Вујичић, Н. Живанчевић, З. Ђерић и В. Карановић). Што се млађих песника тиче, читаоци се упућују на Гојка Божовића, Петра Матовића, Марјана Чакаревића, Горана Корунковића, Николе Живановића, Маје Солар и Владимира

Табашевића. Као значајни женски гласови издвајају се Марија Шимоковић, Ивана Миланков, Снежана Минић, Ана Ристовић, Даница Павловић, Ана Сеферовић и Тамара Шушкић. Док су у прози и поезији женска пера у добила значајнију позицију, у драми новог века су она тријумфовала. Драмске ауторке (Б. Србљановић, М. Марковић, М. Пелевић, Т. Шљивар) унеле су нови сензибилитет у савремену српску драму. Њихове драме често доносе социоисторијски приказ српског друштва током деведесетих година и у транзицији и чине окосницу онога што су театролози назвали „новом драмом“.

Узевши за једно од главних обележја савремене српске литературе њену чврсту повезаност са збивањима из ближе и даље прошлости, Миливој Сребро је дао скицу њена последња четири десетлећа, у распону од осамдесетих година прошлог века па све до практично садашњег тренутка. Чак и у облику краћег прегледа, који је ова књига захтевала, он је успео да представи највећи број релевантних поетичких појава и аутора епохе. Отуда нам је дао прецизну, поуздану и, посебно у случају 21. века, пионирску слику наше новије књижевности. Ова слика је нешто прецизнија и опширнија кад је реч о прози него о поезији, али то је и очекивано имајући у виду интересовања аутора. Поклањање пажње драмском стваралаштву могло би се навести као још једна од предности Сребровог прегледа будући да многи наши савремени историчари књижевности и критичари често овај књижевни род занемарују, препуштајући тумачење драме у потпуности театролозима. Кад се све наведено има у виду, јасно је да ће француска академска, стручна, али и шира заинтересована публика након појаве *Прегледа српске књижевности* бити у много бољој прилици да се обавести о дугој историји српске књижевности. С допуном коју је Миливој Сребро дао у последњим поглављима, приказујући савремени књижевни тренутак, који по правилу побуђује највише интересовања код читалаца, књига је добила један нов и значајан аспект, који је често недостаје у историјама књижевности. Због свега тога нам се чини да би и српска публика имала велике користи од поновног издавања *Прегледа српске књижевности* заједно с деловима које је Сребро дописао.